

Nieuwsbrief 21

Het archeologisch onderzoek in Mechelen 2012-2013

Ganzendries

Sites 2012-2013

Zwerfstenen

Blokhuisstraat

Hoornpitten met snij- en zaagsporen

Middeleeuws Mechelen uitgebeend

Onderzoek van het dierlijk bot van de Ganzendries

De collectie handverzamelde faunaresten van de site Ganzendries bestaat uit 4169 botresten, waarvan de meeste konden worden toegewezen aan een bepaalde diersoort. Ze wijzen op drie artisanale activiteiten waarbij men gebruik maakte van dierlijke skeletelementen: hoornbewerking, de extractie van mergolie en de productie van teerlingen (dobbelstenen).

Hoorn

Tijdens het terreinwerk werden talloze hoornpitten gevonden. Toen reeds vermoedden we dat we te maken hadden met resten van hoornbewerking. Het is de eerste maal dat een archeologisch bewijs van dit ambacht wordt vastgesteld in Mechelen. Hoorn is een in het verleden veel gebruikte grondstof voor de productie van tal van voorwerpen (knopen, kammen, lepels, ...), maar het bewaart slecht in de grond. Hoorn wordt gevormd rond de hoornpit, een uitsteeksel op de schedel van het dier.

Op de site Ganzendries werden 86 hoornpitten van rund aangetroffen en 47 van geit. Bijna alle hoornpit-

Op de site Ganzendries troffen we tijdens onze opgraving in 2010-2011 zeer veel productieafval aan, waaronder een grote hoeveelheid dierlijk bot. Het materiaal is intussen bestudeerd door archeozoöloge Clara Boffin (Monument Vandekerckhove/KBIN). Het blijkt te gaan om resten van enkele slecht gekende middeleeuwse ambachten.

ten vertonen bewerkingsporen. Veel van de hoornpitten vertonen typische snijsporen ter hoogte van de hoornbasis. Deze zijn vermoedelijk het gevolg van het lossnijden van de hoorn van de hoornpit. De hoorn kon ook worden afgezaagd met de hoornpit er nog in.

De kwaliteit van hoorn wordt in grote mate beïnvloed door de leeftijd en het geslacht van de dieren. De hoornpitten van rund van de site Ganzendries tonen aan dat er voornamelijk horens van volwassen en oude dieren, zowel mannelijke als vrouwelijke, werden gebruikt en in mindere mate deze van jongvolwassen dieren. Dit komt overeen met de normale slachtleeftijd van

runderen. Het lijkt erop dat er geen selectie gebeurde op basis van geslacht en leeftijd in functie van de kwaliteit, maar dat alle horens die beschikbaar waren, gebruikt werden. De vraag naar hoorn was dus blijkbaar groot. De hoornpitten van geit blijken vooral afkomstig van jonge bokken en oude geiten, wat overeenkomt met de te verwachten slachtleeftijd van de mannelijke en vrouwelijke dieren. Vrouwelijke dieren werden gehouden voor de productie van melk en voor reproductie en werden pas op hoge leeftijd geslacht. Het aantal bokken dat nodig is voor reproductie is beperkt en dus werden veel van de mannelijke dieren op jonge leeftijd geslacht voor het vlees.

Historische vermeldingen van hoornbewerking in Mechelen zijn bijzonder schaars. Ze duiken op vanaf 1365-1366. Een bron uit 1544 vermeldt 13 horenmakers in Mechelen, waarvan er elf woonden in de parochie van Onze-Lieve-Vrouw-over-de-Dijle, waartoe de Ganzendries behoort. Vanaf de 17de eeuw gingen ze op in het ambacht van de knoopmakers. Dit ambacht was allesbehalve rijk, was niet vertegenwoordigd in de politieke organen van de stad en liep in processies op de allerlaatste plaats. De geringe economische en maatschappelijke betekenis van het ambacht verklaart de geringe aanwezigheid in de historische bronnen. Het productieafval dat gevonden werd op de site Ganzendries is daarom van groot belang om licht te werpen op deze vrijwel onbekende nijverheidstak.

Mergolie

Op de site Ganzendries werd een grote concentratie gebroken runderonderkaken aangetroffen (987 stuks). Dergelijke hoeveelheden werden ook teruggevonden bij opgravingen op de site Lamot en aan de Schoenmarkt. De kaaksbeenderen zijn resten van een industriële activiteit gericht op het winnen van mergolie. Een van de mogelijke toepassingen van deze olie was het maken van kaarsen.

In beenderen zit zowel rood als geel merg. Het rode merg bevat veel bloed, het gele merg bestaat grotendeels uit vetcellen en zit voornamelijk in de holte van de schacht van lange beenderen en in onderkaken. De botten van jonge dieren bevatten in verhouding veel rood merg, terwijl in die van oudere dieren meer geel merg zit. Het is het gele merg dat zo gegeerd was. Het botmateriaal van de site Ganzendries toont aan dat er waarschijnlijk geen selectie gebeurde van kaaksbeenderen in functie van het gehalte aan geel merg, maar dat men de onderkaken van alle geslachte runderen gebruikte.

Om het merg uit het bot te krijgen, werd een welbepaald procedé toegepast. De onderkaken van de site Ganzendries bleken immers systematisch in het midden van de tandenrij in tweeën gekliefd, zodat de mergolie uit beide helften goed bereikbaar was. Brandsporen op de beenderen wijzen erop dat de onderkaken eerst verwarmd werden. Dit vergemakkelijkte het openhakken en had tevens tot gevolg dat de mergolie vloeibaar werd en kon worden uitgegoten.

Kaarsenmakers worden in Mechelen vermeld vanaf 1285. Een kaarsenmaker, genaamd Zeger de

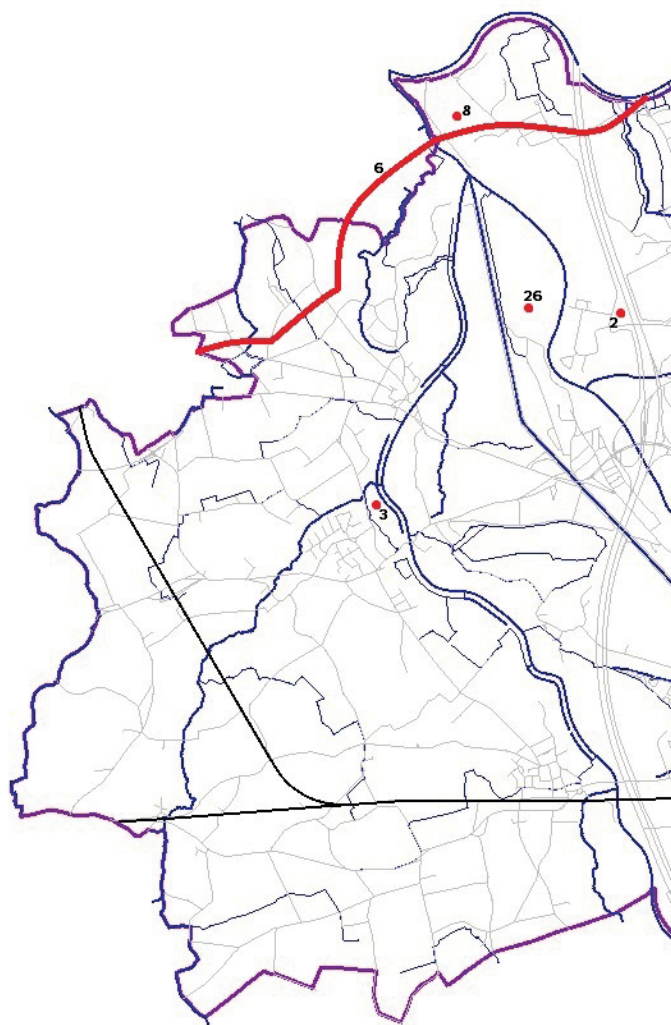
[Lees verder op p.6](#)

Archeologisch veldwerk in Mechelen 2012-2013

Een overzicht van de sites in binnenstad en buitengebied

- 1) Begijnenstraat
- 2) Blarenberglaan
- 3) Bleukensweide
- 4) Blokhuisstraat zie p.8
- 5) Boerenkrijgstraat-Zonnestraat
- 6) Drinkwaterleiding Walem-Heffen
- 7) Goswin de Stassartstraat-Van Hoeystraat
- 8) Grote Vijver I
- 9) Jef Denynplein
- 10) Kazerne Dossin
- 11) Koolstraat-Battelsesteenweg
- 12) Kooromgang Sint-Romboutskathedraal
- 13) Lange Schipstraat
- 14) Liersesesteenweg-Vrouwvlietstraat
- 15) Mahatma Gandhistraat-Jubellaan
- 16) Minderbroedersgang
- 17) Muntstraat
- 18) Oscar Van Kesbeeckstraat
- 19) Roosendaelveld
- 20) Rubensstraat
- 21) Sint-Katelijnestraat-Zelestraat
- 22) Stationsomgeving
- 23) Stompaertshoek
- 24) Tinellaan
- 25) Winketkaai
- 26) Zennegat

Drinkwaterleiding Walem-Heffen

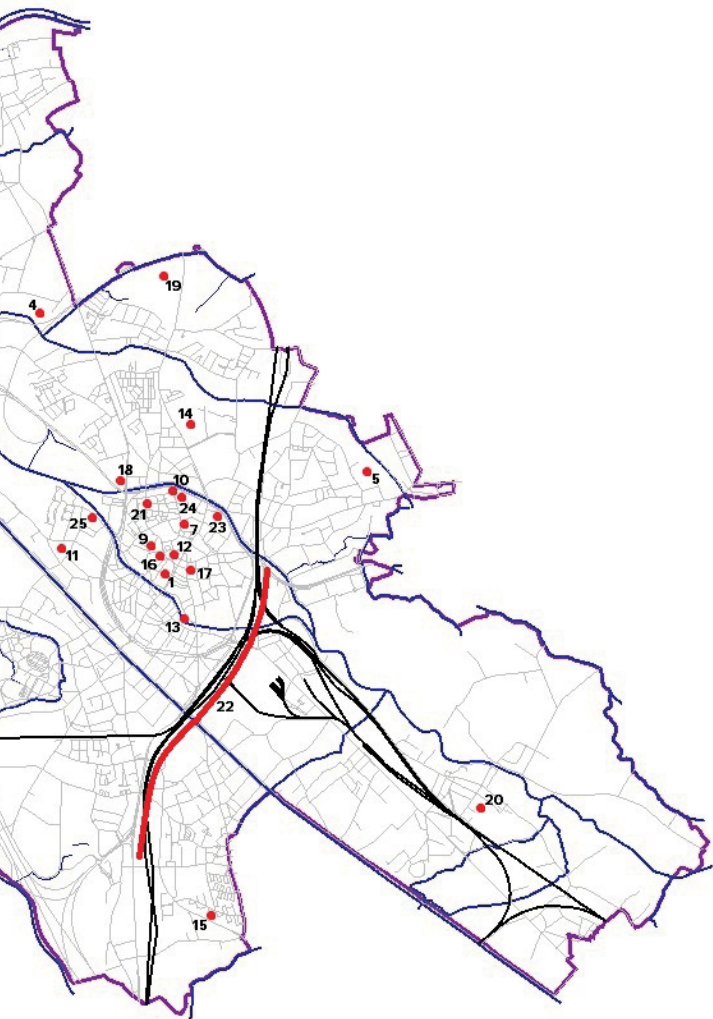
Het tracé van de nieuwe drinkwaterleiding loopt dwars door een aantal gekende archeologische vindplaatsen, voornamelijk kampplaatsen van prehistorische jagers-verzamelaars.

Er werd dan ook beslist om voorafgaand een archeologisch onderzoek te laten uitvoeren. In 2013 werd een verkennend booronderzoek uitgevoerd. Dit leverde nog een aantal bijkomende vindplaatsen op. Anderzijds konden ook zones worden vrijgegeven wegens verstoord. In 2014 worden de vindplaatsen gewaardeerd aan de hand van boringen en proefputten en vervolgens volgen ook nog proefsleuven.

Liersesesteenweg-Vrouwvlietstraat

Archeologisch vooronderzoek naar aanleiding van het inbreidingsproject 'Rode Molen'. Uit het onderzoek bleek de bodem reeds zwaar verstoord door de aanleg van aspergebedden. Bijgevolg hoeft er geen vervolgonderzoek plaats te vinden. Dergelijke verstoringen die het gevolg zijn van intensieve tuinbouw zien we wel vaker langs de grens met Sint-Katelijne-Waver, bv. ook op de sites Blokhuisstraat en Roosendaelveld. Mechelen draagt niet voor niets de titel van groentestad. Helaas betekent het ook dat grote delen van het bodemarchief hier zijn weggevaagd.

Oscar Van Kesbeekstraat

De verwachtingen voor deze site waren zeer hoog: toen we het plangebied situeerden op enkele oude kaarten, kwamen we pal in het midden van het 'begijnhof buiten de muren' uit. Het begijnhof ontstond in de 13de eeuw. Na verwoestingen in de tweede helft van de 16de eeuw verhuisden de begijnen naar de binnenstad. Proefputten wezen evenwel uit dat de sporen uit de tijd van het

'begijnhof buiten de muren' zich op deze plaats onder een metersdik pakket van ophogingslagen en bouwpuin bevinden, buiten het bereik van de geplande bodemingrepen.

Winketkaai

Aanleiding voor dit onderzoek was de bouw van twee woontorens met ondergrondse parkeergarage. In 2006 had de stedelijke dienst Archeologie al een opgraving uitgevoerd op het aangrenzende perceel. Na een vooronderzoek waaruit bleek dat de archeologische sporen zich tussen 1,6m en 2 tot 3m onder het straatniveau bevonden, werd een archeologische begeleiding van de graafwerken aanbevolen. De opvallendste sporen: een depressie, een viertal waterputten en clusters van regelmatige kuilen gevuld met afval dat van elders lijkt aangevoerd.

Minderbroedersgang

Kleine opgraving uitgevoerd in opdracht van de stad Mechelen naar aanleiding van de renovatie en uitbreiding van figurentheater De Maan aan de zijde van het Cultuurplein. Bij het onderzoek werden sporen van laatmiddeleeuwse bewoning aangetroffen: aan de ene zijde van de werkput twee lemen vloerniveaus met bijhorende haardjes en onder een ophogingslaag vermoedelijk nog een ouder loopvlak, aan de andere zijde nog een haardje met daaronder een tonwaterput. Het is evenwel niet duidelijk of deze horen bij het oude kloosterdomein van de minderbroeders.

Begijnenstraat

In het voorjaar van 2013 voerde de stedelijke dienst Archeologie een kleine opgraving uit naar aanleiding van de uitbreiding van kunstencentrum nOna. Naast sporen van de voormalige drukkerij werden resten aangetroffen van post-middeleeuwse huizen met tegelvloeren, haarden en kelders, alsook van laatmiddeleeuwse baksteenbouw met lemen vloeren.

Stationsomgeving

Over het archeologisch onderzoek achter het station werd al in onze vorige nieuwsbrief bericht. Op diverse plaatsen werden resten van spoorweginfrastructuur opgetekend (werkhuizen, hoogovens, smeerkuilen, ...). De oudste dateren van de begindagen van de Belgische spoorweggeschiedenis in de eerste helft van de 19de eeuw. Industriële archeologie dus!

kaarsmaker, verwierf in 1305 een huis dat gesitueerd wordt op de Oude Vest. Het moet zich volgens latere bronnen ergens bij de Ganzendries bevonden hebben. Mogelijk zijn de teruggevonden beenderen dus productieafval van deze Zeger de kaarsmaker!

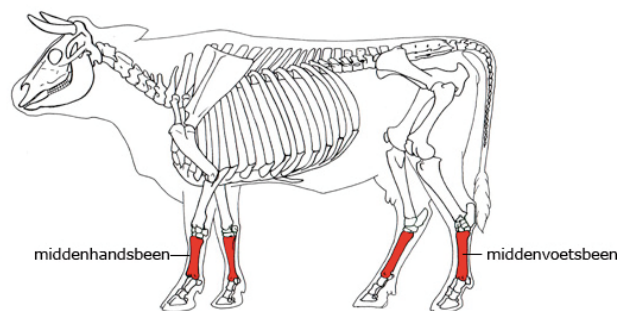
Teerlingen

Been was in de middeleeuwen een veelgebruikt materiaal voor het vervaardigen van allerlei voorwerpen. Het is een grondstof die gemakkelijk te verkrijgen en overvloedig aanwezig was. Vermits botten hol zijn, kon enkel de wand van het bot gebruikt worden.

Op de site Ganzendries werden erg veel smalle staafjes (248 stuks) aangetroffen, gemaakt uit de wand van dierlijk bot. De staafjes werden op hun beurt verzaagd tot blokjes om er teerlingen van te maken. Naast verschillende halffabricaten van teerlingen werden ook enkele afgewerkte teerlingen gevonden. De vele kleine botschilfers in de zeefstalen houden vermoedelijk verband met het modeleren van de gekliefde stukken been tot regelmatige staafjes. Het hele productieproces van de middeleeuwse teerlingmaker is aangetroffen, een primeur voor Mechelen! De grote hoeveelheid kleine fragmenten wijst erop dat het atelier van de dobbelsteenmaker zich in de buurt van de Ganzendries bevond.

De voorkeur ging blijkbaar in de eerste plaats uit naar botten van grote zoogdieren (rond 87% en paard 13%). Bij de runderen werden voornamelijk de beenderen gebruikt die een dikkere wand hebben. Het overwicht van runderbeenderen is te verklaren door het ruim voorhanden zijn ervan, vermits het rund in de middeleeuwen een belangrijke leverancier was van vlees. Paarden zijn geen consumptiedieren in deze periode, maar als een paard stierf, werden de skeletonderdelen blijkbaar evengoed gebruikt.

Aangezien we geen andere kleine benen voorwerpen zoals kralen of

knopen terugvonden, kunnen we besluiten dat het om een erg gespecialiseerd ambacht gaat. Uit de historische bronnen is zeer weinig gekend over deze teerlingmakers. In 1346 wordt voor het eerst melding gemaakt van een teerlingmaker, met de naam Jan van Zomergem.

Zwerfstenen

Hergebruik van Mechelse grafmonumenten

Tegenwoordig worden oude grafmonumenten op de stedelijke begraafplaats na afloop van de concessie niet zomaar afgebroken. Steeds vaker worden de monumenten opgekocht, grondig opgeknapt en benut voor een nieuwe begraafing. Het hergebruik van oude grafstenen bestaat trouwens al eeuwen. Dat bleek nog maar eens het afgelopen jaar, toen her en der een aantal oude Mechelse grafzerken plots weer opdoken.

Zo kregen we in april de melding dat men bij werken in de kelder van Bafferstraat 33-35 op een oude steen was gestoten. In het midden van de steen waren de namen leesbaar van MAGDALENA MALIONI (*1657) en FRANCOISE DE CORPELS (*1676), beide kloosterzuster in het klooster van Muizen, gelegen in wat vandaag de Van Hoeystraat is. In kleinere letters bleek ook de naam van zuster SCHOLASTICA (*1771) uit Hasselt aanwezig, maar het meest opmerkelijk was de tekst die rondom in een ouder lettertype was gebeiteld: *Hic jacet Nonna ELISABETH PELS, que obiit anno D(omi)ni M° CCCC. L. XXII. die Septembris orate pro ea.* Zuster Elisabeth lag dus al in 1572 onder deze steen begraven, toen het klooster nog 'buiten de muren' in Muizen gevestigd was. Dat betekent dus dat men bij de verhuis naar de Van Hoeystraat (in 1586, als gevolg van oorlog en ziekte in de jaren 1570) de steen had meegenomen. Nadat het klooster in de Van Hoeystraat eind 19de eeuw werd afgeschaft, werden de gebouwen gesloopt en de inboedel verkocht, met inbegrip van de oude grafstenen. Wellicht kocht de toenmalige eigenaar van Bafferstraat 33-35 de steen om er een waterput in zijn kelder mee af te dekken. Daar werd de steen ruim twee eeuwen later teruggevonden.

Nonnen van Muizen

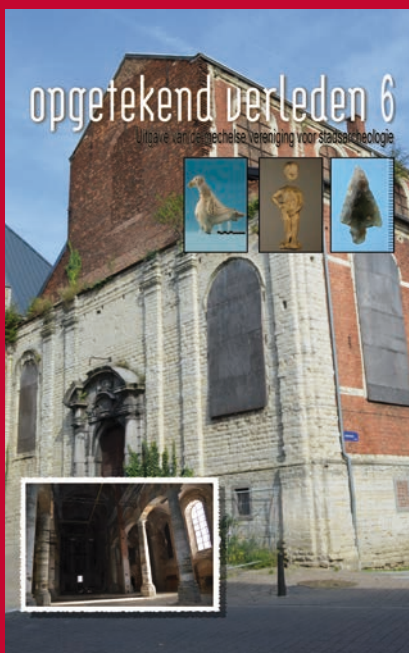
Toevallig kregen we enkele maanden later opnieuw een melding binnen over een Mechelse grafsteen. Deze bevindt zich in Zoersel, in vogelvlucht ca. 33km van Mechelen. Ook hier blijkt het te gaan om een grafsteen die in beide kloosters van Muizen gelegen heeft. In het midden onderaan is de naam van zuster MARIA DE UGAS (*1703) gebeiteld en in de tekst rondom wordt zuster AMELBERGHE VANDE WILRELE (*1556) vermeld. Volgens een historische bron stond op de grafsteen ook nog de naam van zuster MARIA ANNA CAZIER (*1685), maar die blijkt later uitgewist. Hoe komt zo'n steen dan in Zoersel terecht? Met de hulp van de huidige eigenaar, diens buurman en onze collega's van de stadsarcheologische dienst van Antwerpen konden we achterhalen dat de steen in de jaren 1990 naar Zoersel werd overgebracht vanuit het 16de-eeuwse Antwerpse pand De Moriaen. Maar hoe hij in Antwerpen is terechtgekomen, is vooralsnog onbekend. Wie helpt mee dit mysterie op te lossen?

Losse vondsten

Archeologisch onderzoek Blokhuisstraat

Eind 2013 werd door All-Archeo bvba een archeologisch vooronderzoek uitgevoerd tussen de Blokhuisstraat en de Vrouwvliet, in opdracht van D+A Consult nv, op advies van de stedelijke dienst Archeologie. Uit proefsleuven bleek de aanwezigheid van een cluster van paalsporen aan westelijke zijde van het terrein. De zone met paalsporen werd begin 2014 verder onderzocht door BAAC Vlaanderen bvba. Er bleken verschillende structuren aanwezig. Het gaat duidelijk om nederzettingssporen, vermoedelijk uit de ijzertijd en de middeleeuwen. Opvallend is ook de aanwezigheid van een kuil met verbrand bot. De onderzoekers gaan uit van een crematiegraf. Aangezien er in de kuil ook fragmentjes silex zijn aangetroffen, denkt men aan een datering in het laat-neolithicum of de vroege bronstijd. Door middel van C14-onderzoek hopen we hier binnenkort uitsluitsel over te krijgen. Indien de vermoedens blijken te kloppen, dan zou dit weleens het oudste graf op Mechels grondgebied kunnen zijn.

Opgetekend Verleden

Met enige vertraging rolt binnenkort nr. 6 van de reeks Opgetekend Verleden van de pers, uitgegeven door de Mechelse Vereniging voor Stadsarcheologie (MVSA). De rijk geïllustreerde publicatie telt meer dan 120 pagina's. In deze editie komen diverse vondstcategorieën aan bod: glazen flessen, 'mannekes pis', aardewerk, rekenpenningen, silex, ... Het boek zal verkrijgbaar zijn bij de MVSA (info@mvs.be) en bij de Mechelse boekhandel Salvator.

Archeologie wuift uit

Na een samenwerking van ruim twaalf jaar moest de stedelijke dienst Archeologie eind 2013 afscheid nemen van collega Els Caljon. We willen haar bij deze nogmaals danken voor haar trouwe inzet en wensen haar veel succes met haar nieuwe baan.

Facebook

Wil je op de hoogte blijven van het reilen en zeilen van de stedelijke dienst Archeologie? Dat kan! Neem een kijkje op onze Facebook fanpagina. www.facebook.com/archeologie.mechelen

COLOFON

Samenstelling en teksten: Clara Boffin, Frank Kinnaer, Bart Robberechts, Liesbeth Troubleyn. Met dank aan alle medewerkers | Illustraties: All-Archeo, ARON, Monument Vandekerckhove/KBIN, MVSA, Regionale Beeldbank Mechelen, Stad Mechelen, Marc Van Bogaert | Vormgeving en druk: Swinnen Printing nv | V.U.: Heidi De Nijn, Grote Markt 21, 2800 Mechelen | D/2014/0797/009.

